

ความเป็นหญิงในลิลิตพระลอ : บทบาทแม่ เมีย และลูกสาว
Femininity in Lilit Phra Lor : Roles of Motherhood, Wife and Daughters

พร้อมสิริ นามมงคล

นักวิชาการอิสระ

Phromsiri Nammungkun

Independent Scholar

E-mail: promsiri.5834@gmail.com

*****

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นหญิงภายใต้อิทธิพลของสังคมปิตาธิปไตยในวรรณคดีเรื่อง “ลิลิตพระลอ” โดยศึกษาความเป็นหญิงใน 3 มิติ คือ 1. บทบาทความเป็นแม่ 2. บทบาทความเป็นเมีย และ 3. บทบาทการเป็นลูกสาว ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครหญิงในลิลิตพระลอล้วนถูกยึดโยงจากอิทธิพลชายเป็นใหญ่ทั้งสิ้น บทบาทเหล่านี้ถูกกำหนดให้เป็นจากการสั่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีและจารีตต่าง ๆ ตามแบบฉบับ ดังนั้น ภาพความเป็นหญิงที่แสดงออกมาสะท้อนให้เห็นว่าสตรีในราชสำนักจะต้องมีกิริยามารยาทและการวางตัวที่ดั่งงามสมค่าแก่ชาติกำเนิด ในบทบาทการเป็นลูกสาวต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ และเมื่อมีสามีก็ต้องปรนนิบัติดูแลเป็นอย่างดี สามารถยินดีและยินยอมในความสุขของสามีที่สามารถมีเมียหลายคนได้ และเมื่อเป็นแม่ก็ต้องทำหน้าที่คอยเลี้ยงดูอุ้มชูลูกตั้งแต่เล็กจนโต เพื่อให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งจะเห็นได้ว่าตัวละครหญิงในเรื่องไม่มีอำนาจใด ๆ ในแง่การเมืองการปกครอง ถูกจำกัดให้อยู่และมีบทบาทแต่เพียงในส่วนของสถาบันครอบครัวเท่านั้น

คำสำคัญ: ปิตาธิปไตย; ความเป็นหญิง; ลิลิตพระลอ

---

* ได้รับบทความ: 6 ตุลาคม 2566; แก้ไขบทความ: 25 พฤศจิกายน 2566; ตอปรับตีพิมพ์: 7 มีนาคม 2567

Received: 6 October 2023; Revised: 25 November 2023; Accepted: 7 March 2024

Abstract

This article aimed to study the femininity under the influence of patriarchal society in the literature entitled "Lilit Phra Lor" by studying the femininity in three dimensions, namely 1. the role of mother 2. the role of wife and 3. the role of daughter. The study found that female characters in Lilit Phra Lor are all influenced by patriarchy. These roles are defined by teachings, customs, traditions, and social norms. Therefore, the image expression of femininity reflected that woman in the royal palace must have good manners and demeanor that commensurate with their original background. In a role of daughter, a woman had to obey her parents' instructions. Meanwhile, when having a husband, a woman must take good care of her husband and be pleased with and accept the happiness of a husband who can have many wives. And as a mother, she has to take care of her children from young ages to get the best. It can be seen that female characters in the story do not have any power in terms of politics and governance. They are restricted to live and play roles only in family institution.

Keywords: Patriarchy; Femininity; Lilit Phra Lor

บทนำ

ระบบสังคมแบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) เป็นระบบสังคมที่ชายเป็นใหญ่และฝังรากลึกในสังคมมาเป็นระยะเวลาช้านาน โดยหมายถึงสังคมใด ๆ ก็ตามที่ผู้ชายเป็นผู้กุมอำนาจทั้งหมด หรือเกือบทั้งหมดของสังคม (Tyson, 2011 : 141 อ้างใน อรทัย เพ็ญยุระ, 2560) และเป็นสังคมที่มีระบบความคิดที่ให้อำนาจแก่ผู้ชายเหนือผู้หญิงในทุกด้าน ผู้หญิงถูกกำหนดให้เป็นเพียงผู้ตามและถูกผลักดันให้กลายเป็นพลเมืองชั้นสองของสังคม ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของผู้ชาย ภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนิตยสาร โฆษณาหรือภาพยนตร์บ่อยครั้งที่ถูกนำเสนอในฐานะวัตถุทางเพศ เช่น การนำเสนอภาพผู้หญิงนุ่งน้อยห่มน้อยในสื่อโฆษณาแอลกอฮอล์ชนิดต่าง ๆ หรือในนิตยสารผู้ชาย เป็นต้น ในสื่อภาพยนตร์หลายเรื่องมีการนำเสนอภาพของผู้หญิงที่เป็นวัตถุทางเพศผ่านการจ้องมองจากสายตาของผู้ชายด้วยการนำเสนอภาพของผู้หญิงที่พึงปรารถนาจะต้องสวย หุ่นดี มีผิวขาว หรือมีรูปร่างชวนมองและน่าหลงใหล (พรจันทร์ เสียงสอน, 2557) โดยระบบสังคมปิตาธิปไตยจะกำหนดคุณลักษณะและให้คุณค่าแก่ผู้หญิงดีเท่านั้น และผู้ชายเป็นผู้กำหนดว่าสิ่งใดที่ผู้หญิงทำได้ ทำไม่ได้ ควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งหากผู้หญิงไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือแหวกขนบออกไปจะถือว่าเป็นผู้หญิงเลวจะไม่ใช่ที่ยอมรับของคนในสังคมชายเป็นใหญ่

ซึ่งแนวคิดนี้ฝังรากลึกในสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socializations) ถือเป็นส่วนสำคัญที่สร้างความเป็นเพศชายและเพศหญิงสะท้อนออกมาในทุกพื้นที่ของชีวิตประจำวันและพื้นที่สาธารณะ เช่น การทำอาหารในครัวเรือนนั้นเป็นหน้าที่และบทบาทของผู้หญิง ในขณะที่การทำอาหารในโรงแรมหรือร้านอาหาร (เชฟ) เป็นหน้าที่ของผู้ชาย โดยผู้ชายจะมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะที่สร้างรายได้เสมอ (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินพิมาน, 2551 : 592) ส่วนในพื้นที่สาธารณะที่เป็นเรื่องของการเมืองผู้หญิงถูกกีดกันออกจากพื้นที่เหล่านั้นด้วยหน้าที่ของความเป็นแม่และเมียที่ดี ซึ่งหากที่ไม่ดูแลสามีและลูกถือว่าบกพร่องต่อหน้าที่ ดังนั้น ผู้หญิงจึงต้องทนรับแรงกดดันจากสังคมรอบข้างที่คาดหวังกับบทบาทที่ต้องแสดงตามสถานภาพที่เป็นอยู่ ความเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงและผู้ชายจึงหายไปโดยปริยาย อาจกล่าวได้ว่าจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นกรอบที่สวดยุติที่ครอบงำผู้หญิงให้ถูกจำกัดอยู่ภายใต้อิทธิพลชายเป็นใหญ่เสมอมา

อิทธิพลของปิตาธิปไตยส่งผลต่อระบบสังคมแทบทุกด้านรวมถึงวรรณกรรมไทย โดยถูกถ่ายทอดและผลิตซ้ำอิทธิพลเหล่านี้มานานหลายยุคหลายสมัย เนื่องจากอิทธิพลดังกล่าวส่งผลต่อตัวผู้สร้างสรรค์ผลงานโดยตรงและถูกถ่ายทอดผ่านงานวรรณกรรมมาอีกต่อหนึ่ง ดังที่ตรีศิลป์ บุญขจร (2542) อธิบายว่า นักเขียนคนเดียวเปรียบเสมือนคนสามคน คือ เป็นนักประพันธ์ เป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้น และเป็นพลเมืองของสังคม ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า วรรณกรรมที่ถูกเขียนขึ้นในยุคสมัยใด ๆ ก็เป็นเสมือนกระจกสะท้อนสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น ๆ โดยนัยซึ่งในส่วนของการสร้างสรรค์ผลงานทางวรรณกรรมไม่ว่าก็ยุคก็สมัย ผู้สร้างผลงานจะเป็นเพศหญิงหรือชายก็ย่อมได้รับอิทธิพลของปิตาธิปไตยอยู่เนื่อง ๆ เพราะมีความสัมพันธ์กับระบบสังคมอย่างแยกไม่ได้ สอดคล้องกับทฤษฎี ประชากร ได้กล่าวไว้ว่า วรรณกรรมก็เป็นดังสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม (cultural artifact) อย่างอื่น ๆ ที่ผลิตขึ้นมาภายในระบบที่ชายเป็นใหญ่ วรรณกรรมเอกของโลกและของชาติต่าง ๆ มักถูกสร้างขึ้นโดยผู้ชาย จึงย่อมได้รับการหล่อเลี้ยงจากระบบคิดดังกล่าว และกลับมาค้ำจุนมันไม่มากนักน้อย ถึงแม้จะมีวรรณกรรมจำนวนมากที่เป็นผลงานของผู้หญิง แต่ส่วนใหญ่เป็นการเขียนในแบบปิตาธิปไตยที่หล่อหลอมให้ผู้หญิงเขียนอยู่ดี ดังนั้นไม่ว่าจะอย่างไร ภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในงานวรรณกรรม จึงเสี่ยงไม่พ้นที่จะสอดรับกับคตินิยมของสังคมที่ชายเป็นใหญ่ (นพพร ประชกุล, 2544 : 114-119)

ลิลิตพระลอเป็นหนึ่งในงานวรรณคดีโบราณที่ได้รับการยกย่องว่ายอดของลิลิตแต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งว่าเป็นใครและแต่งขึ้นเมื่อใด ได้แต่เพียงสันนิษฐานกันไปเท่านั้น โดยสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ (2475) ได้ประทานอธิบายเกี่ยวกับหนังสือลิลิตพระลอไว้ว่า “จึงเห็นควรเป็นที่ยุติได้ว่า ลิลิตเรื่องพระลอนั้นแต่งในกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ราวในระหว่าง พ.ศ. 1991 จน พ.ศ. 2076 ส่วนผู้แต่งนั้นจะว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดยากอยู่ด้วยจะเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 หรือสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร พระองค์ใดพระองค์หนึ่งก็ได้ทั้งนั้น เป็นอันรู้ไม่ได้แน่”

เมื่อทราบแน่แล้วว่าวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น หากมองย้อนกลับไปดูการนำเสนอภาพของผู้หญิงในช่วงยุคสมัยนั้นหรือก่อนหน้านั้นจะเห็นได้ว่า บทบาทของผู้หญิงถูกอำนาจปิตาธิปไตยคอยควบคุมกำกับให้อยู่ในแบบฉบับของผู้หญิงดี นั้นหมายถึง ไม่เพียงความงามของร่างกายและจิตใจ แต่ทัศนคติ กิริยามารยาท รวมถึงการแสดงออกต้องดั่งงามไปด้วย ซึ่งในเรื่องลิลิตพระลอสะท้อนสภาพชีวิตของบุคคลในชนชั้นปกครอง ซึ่งเพศชายจะเป็นฝ่ายกุมอำนาจทั้งหมดทั้งในการบริหารบ้านเมือง ออกรบ และเป็นผู้นำครอบครัว ดังคำบรรยายว่า

“กล่าวถึงขุนผู้ห้าว นามมท่าน้าวแมนสรวง เปนพระยาหลวงผ่านเฝ้า เจ้าเมืองสรวงมีศักดิ์”

.....
“พระยาหนึ่งใหญ่ ฐไชรัทรงนาม พิมพิสาครราช พระบาทเจ้าเมืองสรวง”
.....

“เมื่อนั้นไต้แมนสรวง พระยาหลวงให้หา หัวเมืองรียง ว่าเมืองสองกษัตริย์กล้า
อย่าช้าเราจะรบ ชิงพิภพเมืองออก เร่งบอกให้รีบพล นายกคนชุกกัน
ครั้งเทียบพลศึกเสร็จ ท้าวธเสด็จพยุบาตร ลีลาจากพระนคร คลื่นกรพลพยุห้
สู่แดนศึกบมิช้า เดียรดาชพลข้างม้า เทียบพื้นภูมินา ”

(ลิลิตพระลอ, 2517 : 2-3)

บทบาทความเป็นชายชั้นปกครองถูกผลิตซ้ำในการแสดงความเป็นผู้นำและความเสียสละชีวิตเพื่อบ้านเมือง ภาพลักษณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากลักษณะของความกล้าหาญ สรีระร่างกายที่แข็งแรง ความมีเหตุมีผล ฯลฯ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อสถาปนาความเป็นผู้นำของเพศชาย บทบาทของผู้หญิงจึงถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตของการเป็นเฉพาะผู้ตามในสถานะความเป็นแม่ เมีย และลูกสาว เท่านั้น โดยความเป็นหญิงของตัวละครหญิงในเรื่องลิลิตพระลอถูกจำกัดบทบาทให้อยู่เฉพาะส่วนของตนคือการรับหน้าที่ดูแลครอบครัว ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง หากจะมีก็แต่การแต่งงานแบบคลุมถุงชนเพื่อสร้างสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างบ้านเมืองเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า บทบาทของผู้หญิงในเรื่องถูกอิทธิพลของปิตาธิปไตยครอบงำเต็มขั้น โดยแสดงออกผ่านการปฏิบัติตามคำสั่งและให้ความเคารพต่อผู้เป็นพ่อและสามี ฯลฯ ซึ่งเป็นไปตามขนบของหญิงชั้นสูง ทั้งนี้ คุณลักษณะความเป็นแม่ เมีย และลูกสาว ถูกส่งคนนำไปเชื่อมโยงกับเพศสภาพผู้หญิงอย่างใกล้ชิดแบบแนบแน่นที่สุด คุณสมบัติดังกล่าวเป็นปฏิบัติการการประกอบสร้างทางค่านิยมจากอำนาจของสังคมและวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกมานานในสังคมไทย ภาพเสนอของแม่ เมีย และลูกสาวดังกล่าวได้รับการสืบทอดต่อมาในวรรณคดีไทย และได้รับการตอกย้ำมากขึ้นเมื่อสังคมและวรรณกรรมไทยรับอิทธิพลจากตะวันตกในช่วงรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งในวรรณกรรมไทยนั้น สามารถเห็นร่องรอยการตกผลึก

คุณสมบัติของความเป็นแม่ เมีย และลูกสาวที่สมบูรณ์แบบในตัวละคร “แม่พลอย” ในสี่แผ่นดิน ที่ได้กลายมาเป็นแหล่งอ้างอิงที่สำคัญในการเป็นกุลสตรีไทย (เสนาะ เจริญพร, 2546 : 38) ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจเลือกที่จะศึกษาประเด็นความเป็นหญิงในบทบาทความเป็นแม่ เมียและลูกสาว ภายใต้อิทธิพลของสังคมปิตาธิปไตยในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ เพื่อชี้ชัดว่าบทบาทเหล่านี้ถูกนำเสนอผ่านตัวละครหญิงให้แสดงออกอย่างไรและตัวละครดังกล่าวปฏิบัติตนตามกรอบที่สังคมชายเป็นใหญ่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร

บทบาทความเป็นแม่

ความเป็นแม่ถูกมองว่าเป็นหน้าที่ที่สัมพันธ์กับความเป็นหญิงอย่างแยกขาดไม่ได้ ภาพความเป็นแม่ที่ถูกสร้างขึ้นในเรื่องลิลิตพระลอถูกนำเสนอในมุมมองของความรักและห่วงหาอาทรลูกเท่าชีวิต ผ่านตัวละครหญิงคือ พระนางบุญเหลือ ซึ่งถือเป็นต้นแบบของแม่ที่สมบูรณ์ที่สุดที่รักลูกมาก “รักยิ่งตายังตน รักยิ่งซมมียิ่งชีพ” ดังจะเห็นได้จากตอนที่พระลอถูกมนต์เสน่ห์พระนางก็หาทุกวิถีทางเพื่อช่วยลูกให้พ้นทุกข์โศกดังคำบรรยายที่ว่า

“นายแก้วจักอยู่เร่ง	ไปหา
เร็วเร่งพระโอรมา	อย่าช้า
หาหม่มหมื่นแพทยา	หม่อมฤต มานา
หาแม่เมตถ์วนหน้า	หม่มแก้วฤติยา ฯ”

(ลิลิตพระลอ, 2517 : 29)

เมื่อสุดจะห้ามปรามไม่ให้พระลอเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพง เนื่องจากเห็นความทรนทรายของลูกแล้วทนไม่ไหว บทตัดพ้อที่พระนางกล่าวนั้นก็ยิ่งตอกย้ำถึงความรักของผู้เป็นแม่ที่คอยเฝ้าห่วงหาเลี้ยงดูลูกมาตั้งแต่เล็กจนโตด้วยปรารถนาดี อีกทั้งยังเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อลูกด้วยความเต็มใจดังคำบรรยายที่ว่า

“สิบเดือนอุ้มท้องพระ	ลอลักษณ์
สงวนปลื้มตนสัก	หนึ่งน้อย
ตราบพระปิ่นไตรจักร	เสด็จตลอด มานา
ถนอมอาบอุ้มค้อยค้อย	ลูบเลี้ยงรักษา ฯ
แลวันสามคาบป้อน	เปนนิตย์
บมิให้ใครทำผิด	แมกเจ้า
แสนสงวนคู่ชีวิต	ฤไคร้ กลายเลย
เพียรผดุงคั่งท้าว	ตราบรู้เสวยเอง ฯ

บัญญัติกับเข้าแต่ง	ของเสวย
บมิได้ลีนเลอเฉย	หนึ่งน้อย
สรรพเครื่องพระลูกเฮย	ไตรตรวจ แต่งนา
บวางใจกึ่งก้อย	แก่ผู้ใดทำ ฯ
แต่น้อยแม่พรำเลี้ยง	รักษา ฟอนา
จนเจริญชนมา	ตราบได้
สมบัติผ่านภูวดา	ถวัลยราช
ฤพ้อจำจากให้	แม่นี้ตรอมตาย ฯ”

(ลิลิตพระลอ, 2517 : 45)

จะเห็นได้ว่านอกจากความเป็นแม่ที่ทุ่มเททุกสิ่งอย่างทั้งความรักและความปรารถนาดีเพื่อลูกแล้ว เมื่อต้องจาก ‘แม่นี้ตรอมตาย’ เมื่อถึงคราวต้องจากลาพระนางก็จูบลูกทั่วสรรพางค์กาย แสดงให้เห็นความรักอันยิ่งใหญ่และบริสุทธิ์ยากจะหาสิ่งใดมาเทียบเทียมได้ ส่วนตัวละครพระนางคาราวดีแม่ของพระเพื่อนพระแพงเมื่อทราบข่าวการตายของลูกก็ ‘ทรุดสยบ ชรบชรอนลงพะพิน สันหนุทัยทะทาว’ และ ‘รึกทอตตนต็อก ผกกิ่งเกลือกไปมา’ แสดงให้เห็นถึงอาการโศกเศร้าเสียใจต่อการสูญเสียลูกไปอย่างน่าเวทนา

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทการเป็นแม่ในสังคมปิตาธิปไตยเน้นคุณลักษณะของการเป็นแม่ที่ดี คือ ต้องรัก เลี้ยงดู และอุทิศตนเพื่อลูก โดยจะเห็นได้ว่าหน้าที่ของการอบรมเลี้ยงดูลูกผูกขาดกับผู้หญิง แต่อำนาจการตัดสินใจเรื่องลูกจะขึ้นอยู่กับผู้ชาย

บทบาทการเป็นเมีย

คุณลักษณะของผู้หญิงกับบทบาทความเป็นเมียในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอถูกนำเสนอออกมาในลักษณะที่ด้อยกว่าผู้ชายแทบทุกด้าน ภาพแสดงของตัวละครหญิงหลักในเรื่อง คือ สวย กริยามารยาทดี เพียงบพร้อมทั้งรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ และชาติตระกูล มีการดูแลปรนนิบัติสามีเป็นอย่างดี และด้วยความที่วรรณคดีเรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวของคนในราชสำนักหรือคนชั้นสูง ผู้ที่เป็นกษัตริย์หรือท้าวผู้ครองเมืองผู้ชายจึงจะต้องมีเมียหลายคนทั้งมเหสี เจ้าจอมและอีกสนมมากมาย ซึ่งผู้หญิงจะต้องยอมรับกฎเกณฑ์ที่ไม่ใช่แบบตัวเดียวเมียเดียว ดังที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชย์ ได้ให้ความเห็นว่าวัฒนธรรมแบบนี้เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการส่งเสริมอำนาจทางการเมือง โดยเอาสตรีที่เป็นบุตรสาวของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาเป็นเจ้าจอม การมีเจ้าจอมหลายคนถือเป็นเครื่องประดับบารมี และป้องกันการคิดกบฏของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปด้วย (ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชย์, 2509 : 119)

จะเห็นได้ว่าขนบในการเลือกคู่ครองของตัวละครชายในเรื่องจะเลือกเฉพาะหญิงที่มีเชื้อเครือพระยาหรือหญิงชั้นสูงที่มีครบพร้อมทุกสิ่งสรรพด้วยกันทั้งสิ้น และจะต้องมีบริวารเป็นสนมทั้งหลายด้วยไม่ว่าจะเป็นท้าวแมนสรวงหรือพระลอกเองก็ต่างมีนางสนมเป็นบริวารทั้งสิ้น นั่นหมายความว่าทั้งพระนางบุญเหลือและนางลักษณะดีก็ต้องยอมรับในเงื่อนไขข้อนี้โดยไม่สามารถเลี่ยงได้ ดังคำบรรยายว่า

“กล่าวถึงขุนผู้ห้าว นามท่านท้าวแมนสรวง เปนพระยาหลวงผ่านผ้า เจ้าเมืองสรวงมีศักดิ์
รมีอัคเทพีพิลาส ชื่อนางนาฏบุญเหลือ ล้วนเครือท้าวเครือพระยา สาวโสกาพระสนมล้วนทุกกรมกำนัล”
(ลิลิตพระลอก, 2517: 2)

“เสร็จโลมเสร็จสั่งเจ้า	จอมสนม
สนมอยู่อย่าเกรียมกราม	อกใหม่
ปวงนางรับคำคม	บัวบาท ท่านนา
ชบสอีกสอื่นให้	แซร์ซร้องแรงโรย ฯ”

(ลิลิตพระลอก 2517 : 53)

ความเป็นหญิงกับบทบาทเมียในสังคมปิตาธิปไตยถูกนำเสนอผ่านนางลักษณะดีเป็นหลัก โดยขึ้นชื่อได้ว่าเป็นบุคคลที่สวมบทบาทเมียได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด คือเป็นผู้หญิงที่ดีตามหลักสังคมชายเป็นใหญ่ ทั้งในเรื่องของการปรนนิบัติดูแลสามี การซื่อสัตย์ จงรักภักดี หรือแม้กระทั่งยอมโอนอ่อนต่อพระลอกที่จะออกเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพงทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเมื่อไปแล้วบุคคลทั้งสามก็จะได้สู่สมเป็นผัวเมีย แม้กระทั่งคิดว่าหากไปแล้วพระเพื่อนพระแพงจะไม่ปล่อยให้พระลอกกลับมาหาตนอีกเมื่อสุดจะโน้มน้าวก็ต้องจำยอม ดังคำบรรยายว่า

“พระไปแม่พระได้	สมสอง
ไหนดจะคืนคงครอง	ครอบเกล้า
อย่าคิดอย่างจงปอง	สองปล่อย มาถุ
สองจักลองโลมเล่า	อยู่ว่าวังขัง ฯ
สุดทานสุดตัดท้าว	สุดบุญ
ทรงไศกพักตรชบชุน	รำให้
เหนือบาทยุคลชุน	ครวญคร่ำ ไปนา
สยายเกศเช็ดบาทให้	ธิดาชไว้เปนเฉลิม ฯ”

(ลิลิตพระลอก 2517 : 52)

จะเห็นได้ว่านางลักษณวดีมีการสยายผมเช็ดเท้าให้กับพระลอก่อนจะจากลา กัน ซึ่งเป็นการโน้มน้าวเอาสิ่งที่สูงที่สุดของร่างกายมาเช็ดเท้าที่เป็นสิ่งต่ำสุดนั้น เป็นการแสดงความเคารพและความจงรักภักดีบูชาสามีอย่างสูงสุด เป็นนัยว่าเมื่อออกจากอกพ่อแม่แล้วสามีก็คือผู้ที่ต้องเคารพบูชาเหนือชีวิต

ในกรณีของพระเพื่อนพระแพงเองก็ต้องยอมรับสถานะเมียรองเช่นกัน เนื่องจากพระลอมีนางลักษณวดีเป็นมเหสีอยู่แล้ว และพระเพื่อนพระแพงยังมีความยินดีที่จะมีสามีคนเดียวกันโดยที่ไม่ได้แบ่งแยกและแสดงความรังเกียจเด็ดฉันทใด ๆ แสดงให้เห็นว่าผู้ชายในยุคสมัยนั้นกับการมีเมียหลายคนเป็นเรื่องธรรมดา และเมื่อนางทั้งสองเป็นเมียพระลอกทางพฤตินัยแล้ว การปฏิบัติตนยอมเปลี่ยนไปตามบทบาทที่รับคือนอกจากสนองความใคร่ทางเพศแล้วการดูแลปรนนิบัติสามีก็เป็นสิ่งที่พึงกระทำ ดังคำบรรยายว่า

“ผ้าต้นตีค่าล้วน	ทองถวาย
ถวายกระแจะจรงลาย	ลูบไล้
สลาพานมกรราย	รัตนแต่ง ถวายนา
พระกระยาเสวยไ้	อ่อนท้าวผจงถวาย ฯ”

(ลิลิตพระลอ 2517 : 130)

นอกเหนือจากการปรนนิบัติดูแล ท้ายที่สุดแล้วเมื่อเจ้าย่าทราบความและสั่งทหารมาฆ่าพระลอมินางทั้งสองก็ยังมีพร้อมที่จะยืนเคียงบ่าเคียงไหล่ ร่วมสู้เพื่อปกป้องพระลอมแมแต่ความตายที่กำลังจะมาเยือน ก็มีได้ขลาดกลัว แสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีความเป็นหญิงที่มีความจงรักภักดีต่อสามียิ่งชีวิต หากปล่อยสามีตายแล้วจะต้องเอาชายอื่นมาเป็นคู่อือเป็นเรื่องน่าอาย สะท้อนให้เห็นถึงจารีตประเพณีที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อครอบงำผู้หญิงทั้งด้านความคิดและการกระทำเป็นนัยว่าผู้หญิงจะต้องมีสามีเพียงคนเดียว และจงรักภักดีกระทั่งหากตายก็จะขอตายตามไปด้วย ดังคำบรรยายที่ว่า

“เมื่อข้าก็กษัตริย์ชาติ ใจบมิขลาดกลัวตาย บมิเอาชายอื่นเป็นคู่ บมิอยู่ให้ใหญ่ช่าบมิอยู่ให้ช่าคุณแคลน ครั้นพระเมื่อแมนเมืองฟ้า เมื่อข้าตายตามราช”

(ลิลิตพระลอ 2517: 134)

อิทธิพลของปิตาธิปไตยที่แสดงผ่านตัวละครตัวหญิงในบทบาทเมีย จะเห็นได้ว่ามีความเหลื่อมล้ำทางเพศสูงมาก โดยเฉพาะเรื่องของสิทธิการสมรสที่ผู้ชายสามารถมีเมียหลายคนได้ แต่ผู้หญิงจะต้องถูกจำกัดให้จงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงคนเดียว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกควบคุมด้วยกรอบของจารีตประเพณีความดีงามและการให้คุณค่าผู้หญิงของสังคมชายเป็นใหญ่ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะการยอมรับให้สามีมีเมียหลายคน ยอมตกเป็นรอง ให้ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีต่อสามี รวมทั้งการปรนนิบัติรับใช้ต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ตัวละครหญิงในเรื่องเต็มใจและยินยอมปฏิบัติทั้งสิ้น

บทบาทการเป็นลูกสาว

บทบาทการเป็นลูกสาวในเรื่องลิลิตพระลอ การแสดงออกของตัวละครหญิงเน้นไปที่การเคารพ และเชื่อฟังบิดา เห็นได้ชัดเจนจากขนบการแต่งงานที่มักกระทำกันภายในหมู่เครือญาติและชนชั้นสูงที่ไม่เหลื่อมล้ำจากตนมากนัก ไม่นิยมและยอมรับการที่ชนชั้นสูงไปแต่งงานกับชนชั้นที่ต่ำกว่า ดังที่ ลาลูแบร์ ได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า วัฒนธรรมแบบนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระราชธิดามีโอกาสเฉลิมฉลองพิธีขมุกขมูงขององค์ชนกนาคด้วยกันกับพระราชโอรส (เดอ ลาลูแบร์, 2510 : 46-47) นั่นหมายความว่าตามราชประเพณีกฎหมายเทียรบาลผู้หญิงไม่มีสิทธิ์จะได้นั่งราชบัลลังก์หรือสืบทอดราชสมบัติ จะเป็นเพียงแต่ผู้ชายเท่านั้นที่ได้รับสิทธิ์นี้ ดังนั้น การที่ผู้หญิงจะได้อยู่ในฐานะที่สูงขึ้นคือจะต้องมีพระราชโอรสเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าสตรีชั้นสูงไม่ได้รับสิทธิ์และความอิสระด้านการเลือกคู่ครองด้วยตนเองมากนัก โดยจะต้องแต่งงานกับเชื้อเครือตัวเองและเป็นคนที่พ่อแม่เห็นว่าเหมาะสมเท่านั้น กรณีที่เกิดขึ้นนี้ในเรื่องถูกถ่ายทอด และส่งผ่านวัฒนธรรมเช่นนี้ผ่านนางดาราวดีและนางลักษณวดี ดังคำบรรยายที่ว่า

“มีพระยาหนึ่งใหญ่ ฐไชร์ทรงนามกร พิมพิสาครราช พระบาทเจ้าเมืองสรวง สมบัติหลวงสองราชา มีมहिมาเสมอกัน ทิศตะวันตกให้ท้าว อคร้าวครอบครองยศ ท้าวธมเียรสราษฎาไกร ชื่อท้าวพิไชยพิษณุกร ครั้นลูกภรรยาใหญ่ไชร์ ฐก็ให้ไปกล่าวถาม นางนามท้าวนามพระยา ชื่อเจ้าดาราวดี นางมีศรีโสภา เปนนางพระยาแก่ลูกไท”

(ลิลิตพระลอ 2517: 2)

“เมื่อนั้นไต้แมนสรวง พระยาหลวงผู้มีศักดิ์ ให้ไปกล่าวนางลักษณวดี นางมีศรีสวัสดิ์ล่อให้แก่พระลอดิลยก เป็นอัครมहिษี”

(ลิลิตพระลอ 2517: 4)

ลักษณะการแต่งงานดังกล่าวไม่ได้ปรากฏกับพระเพื่อนพระแพง หากแต่ในแง่การปฏิบัติตนในบทบาทลูกสาวของสองตัวละครนี้เป็นไปในทางเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งบิดาในเรื่องอื่น ๆ ดังที่ ‘ฐก็ให้สองพงหาหน่อหน้า ไปอยู่ด้วยเจ้าย่าวังเดียว’ และเรื่องกิริยามารยาทก็เรียบร้อยเป็นไปตามวิถีหญิงสูงศักดิ์พึงปฏิบัติ ซึ่งจะเห็นได้ว่าท้าวพิไชยพิษณุกรรักลูกสาวมากถึงขนาดสั่งทหารชำระโทษเจ้าย่าและเหล่าทหารที่รับใช้ถึงชีวิตให้ตายตกไปตามกัน เหตุผลที่สนับสนุนการกระทำดังกล่าวน่าจะมาจากการที่ลูกสาวปฏิบัติตัวเป็นลูกสาวที่ดีมาตลอด ถึงแม้จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นกับตัวละครทั้งสองที่ทำให้ชีวิตถึงจุดเปลี่ยน คือ ใช้เสน่ห์เชิญชวนชายเข้าหา แต่ด้วยการกระทำดังกล่าวก็ได้มีการผ่านกระบวนการคิดขบขั้ยั้งใจ เกรงว่าจะเสื่อมเสียไปถึงชาติตระกูล ดังที่ ‘เชื่อก็คิดใช้ความดี มีผู้รู้มากกลัว เสียตัวเชื่อลูกไท

จะไว้ชีวิตในแหล่งหล้า จะไว้หน้าแห่งหนใด’ แต่ถึงกระนั้นแล้วเมื่อควบคุมกิเลสไม่ได้จนทำการประพฤติดินแดนจากค่านิยมผู้หญิงดี เมื่อถึงที่สุดก่อนที่นางทั้งสองจะสิ้นชีวิตก็ได้ปฏิญาณตนว่าจะขอตายเคียงข้างสามี ‘บ่มิอยู่ให้ใหญ่เข้า บ่มิอยู่ให้เข้าคู่แคลน’ แสดงให้เห็นว่าความเป็นชาติเชื้อกษัตริย์ไม่กลัวตาย ยอมตายเพื่อรักษาศักดิ์ศรีและเกียรติของตนเอง สามี และวงศ์ตระกูล

สรุป

ตั้งแต่เกิดจนโตผู้หญิงถูกยึดเยียดความความไม่เท่าเทียมให้เสมอจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม ดังที่ Simone de Bouvoir (1953) ได้นำเสนอว่าเพศหญิงและเพศชายมีสรีระที่แตกต่างกันนั้นไม่ใช่สิ่งที่ทำให้ผู้หญิงและผู้ชายมีความสามารถแตกต่างกัน แต่สังคมต่างหากที่เป็นตัวกำหนดความแตกต่างระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย เมื่อเป็นดังนั้นสังคมจึงให้ค่าผู้ชายมากกว่าผู้หญิงด้วยข้ออ้างด้านสรีระร่างกายความเด็ดเดี่ยว กล่าวหาหรือแม้กระทั่งการมีเหตุผลมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับผู้หญิงให้มีสถานภาพด้อยกว่า มีการกำหนดกรอบความคิด ตั้งเป็นกฎเกณฑ์ ขบประเพณี วัฒนธรรมสืบต่อกันมานานจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกจนยากจะแก้ไข ดังที่ เอเดรียน ริช กล่าวถึง ปิตาธิปไตยว่าการถือระบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) เป็นอำนาจของผู้ชายในทางครอบครองสังคม อุดมการณ์ ระบบการเมือง โดยการใช้อำนาจกดดันโดยตรงหรือผ่านพิธีกรรม ประเพณี กฎหมาย ภาษา ขนบธรรมเนียม สำนวนโวหาร การศึกษาและการแบ่งงานกันทำ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีส่วนบังคับกำหนดบทบาทผู้หญิงที่ควรทำหรือไม่ควรทำ ในลักษณะที่ผู้หญิงตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชาย และไม่ว่าฐานะของผู้หญิงคนหนึ่งจะเป็นอย่างไร มีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร หรือการเลือกเพศจะเป็นอย่างไร ผู้หญิงคนนั้นจะอาศัยอยู่ภายใต้อำนาจของบิดา และมีสิทธิหรืออำนาจเพียงเท่าที่ระบบชายเป็นใหญ่จะอนุญาตให้มีเท่านั้น (Adrienne Rich, 1976 : 57-58 อ้างใน อรทัย เพียยุระ, 2560) สิ่งหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงไม่อาจหลุดพ้นจากอิทธิพลปิตาธิปไตยได้ก็คือบทบาทการเป็นลูกสาว เมีย และแม่ซึ่งไม่สามารถแยกขาดจากกันได้เลย จึงทำให้ผู้ชายยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิต สังคมหล่อหลอมให้เด็กที่เกิดมาเป็นผู้หญิง ต้องเชื่อฟังพ่อ เมื่อโตขึ้นก็ต้องมีครอบครัวและลูก สิ่งเหล่านี้ยังคงวนเวียนอยู่อย่างนั้นและจะไม่มีวันหายไปไหนในเรื่องลิลิตพระลอการดำเนินไปของชีวิตตัวละครหญิงล้วนถูกยึดโยงจากอิทธิพลชายเป็นใหญ่ทั้งสิ้น บทบาทเหล่านี้ถูกกำหนดให้รู้จากการสั่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีและจารีตต่าง ๆ และให้เป็นไปตามแบบฉบับนั้น โดยให้คุณค่าว่าสิ่งเหล่านั้นคือสิ่งที่ดีและพึงปฏิบัติ ดังนั้น ภาพความเป็นหญิงที่แสดงออกมาสะท้อนให้เห็นว่า สตรีในราชสำนักจะต้องมีกิริยามารยาทและการวางตัวที่ดั่งงามสมค่าแก่ชาติกำเนิด ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ และเมื่อมีสามีก็ต้องปรนนิบัติดูแลเป็นอย่างดี สามารถยินดีและยินยอมในความสุขของสามีที่สามารถมีเมียหลายคนได้ และเมื่อเป็นแม่คนก็ต้องทำหน้าที่คอยเลี้ยงดูคุ้มครองตั้งแต่เล็กจนโต เพื่อให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งจะเห็นได้ว่าตัวละครหญิงในเรื่องแทบจะไม่มีอำนาจใด ๆ ในแง่การเมือง

การปกครอง ถูกจำกัดให้อยู่และมีบทบาทแต่เพียงในส่วนของสถาบันครอบครัวเท่านั้น ถึงแม้ว่าตัวละครเจ้าย่าจะมีอำนาจสั่งทหารไปฆ่าพระลอแต่ตนเองก็ต้องมาตายตกตามเพราะมีความคิดขัดแย้งรวมทั้งขัดคำสั่งของท้าวพิไชยพิชณูกร ส่วนใหญ่แล้วตัวละครหญิงอื่น ๆ ภาพที่แสดงออกบ่อยมักจะเป็นเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ และอารมณ์ที่อ่อนไหวง่าย ดังเช่นที่พระเพื่อนพระแพงเพียงแค่นั่งบ่นชมโฉมพระลอก็เกิดอาการ ‘รทวยดุจวัลย์ทอง ครวญไคร่ เห็นนา’ ซึ่งภาพที่แสดงออกคือการผลิตซ้ำทางความคิดว่าผู้หญิงจะต้องคู่กับผู้ชายและหลงใหลไปกับเพศตรงข้ามเสมอ และหากเรื่องนี้ไม่ได้จบที่โศกนาฏกรรม การผลิตซ้ำบทบาทความเป็นแม่ก็จะต้องเกิดขึ้นกับพระเพื่อนพระแพงเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่าความเป็นหญิงในบทบาทของการเป็นแม่ เมียและลูกสาวในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ แสดงให้เห็นว่าตัวละครหญิงถูกอิทธิพลระบบสังคมแบบปิตาธิปไตยหล่อหลอมอย่างเข้มข้นดังที่กล่าวและยกตัวอย่างมาแล้วในข้างต้น และตัวละครไม่ได้แสดงอารยะขัดขืนที่อยากจะหลุดพ้นจากวังวนชายเป็นใหญ่ด้วยวิถีใด ๆ แม้ในปัจจุบันจะมีแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) เกิดขึ้นเพื่อเรียกร้องความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงก็เชื่อว่าผู้หญิงจะสามารถหลีกเลี่ยงบทบาทการเป็นลูกสาว เมียและแม่ได้เลย เพราะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

องค์ความรู้ใหม่

ในทุกมิติทางสังคมทั้งในวรรณคดีและสภาพสังคมจริงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปิตาธิปไตยยังคงฝังรากลึกมาอย่างยาวนาน ผู้คิดยึดโยงกับการใช้ชีวิตของคนจนกระทั่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้เห็นได้จากการส่งผ่านสิ่งเหล่านี้ถ่ายทอดไปยังวรรณคดี ละคร และงานเขียนประเภทอื่น ๆ ฯลฯ ดังที่ผู้เขียนได้หยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์จากวรรณคดี “ลิลิตพระลอ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเท่าเทียมระหว่างเพศของชาย-หญิง มีความเหลื่อมล้ำมาทุกยุคทุกสมัย แม้ว่าจะระยะหลังจะมีกระแสของการเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศเข้มข้นขึ้น มีแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) เกิดขึ้น และผู้หญิงส่วนใหญ่ตระหนักถึงความเท่าเทียมที่พึงมีพึงได้ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังไม่อาจทำลายอุดมคติชายเป็นใหญ่ได้อย่างแท้จริง ในบางสังคมยังมีการลิดรอนสิทธิเสรีภาพของผู้หญิงทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ เช่น การแต่งกาย การแต่งงาน การทำงาน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความเท่าเทียมทางเพศในสังคมยังไม่เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามด้วยกาลเวลาและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปถือว่าเป็นสัญญาณที่ดีสำหรับผู้หญิงที่สามารถเรียกร้องความเท่าเทียมได้มากขึ้น ผู้หญิงบางคนเลือกที่จะมีเพียงแค่บทบาทความเป็นลูกสาว บางคนรับบทบาทลูกสาวและภรรยา บางคนเป็นทุกบทบาททั้งลูกสาว ภรรยา และแม่ ซึ่งเป็นไปตามความต้องการและความสุขของแต่ละบุคคล แม้ว่าบทบาทความเป็นลูกสาวจะไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่บทบาทของการเป็นภรรยาและแม่นั้นสามารถเลือกเองได้ สอดคล้องกับสภาพสังคมยุคปัจจุบันที่ผู้หญิงเลือกที่จะใช้ชีวิตโสดกันมากขึ้น เนื่องจากบทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไปสามารถดูแลตัวเองได้โดยไม่ต้องคาดหวังและพึ่งพาผู้ชายเช่นในยุคสมัยก่อน

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2517). ลิลิตพระลอ. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารการศึกษา. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2475). บันทึกพระวินิจฉัยเรื่องลิลิตพระลอ. สมาคมวรรณคดี, 1(5), 14-15.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2542). นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

นพพร ประชากุล. (2544). แนวคิดสกุล “สตรีนิยม” (Feminism). สารคดี, 17(195), 114-119.

พรจันทร์ เสียงสอน. (2557). การนำเสนอผู้หญิงและความรุนแรงในภาพยนตร์ไทย. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การสื่อสารประยุกต์)). กรุงเทพฯ: คณะภาษาและการสื่อสารบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชย์. (2509). ประชุมปฐกฐาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชย์. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

เสนาะ เจริญพร. (2546). ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทอง. กรุงเทพฯ: มติชน.

อรทัย เพ็ญยุระ. (2560). วรรณกรรมกับเพศภาวะ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เดอ ลาลูแบร์. (2510). ราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.

Beauvoir, Simone de. (1953). The Second Sex (Parshley, H.M., Trans.). INC, New York.